

Крупник Г.А., Крупник І. Р. Особливості психологічного супроводу дітей трудових мігрантів. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: **колективна монографія** / О. Є. Блинова та ін. – Херсон.: Гельветика, 2014. – С.185-196.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ.

І.Р. Крупник

Г.А. Крупник

Нестача батьківської уваги є серйозним психотравмуючим фактором для особистості дитини. У сьогоденні окрім дітей-сиріт та дітей з неповних сімей з'явилась, на жаль, ще одна категорія дітей, яка страждає від нестачі батьківської уваги – це діти з родин трудових мігрантів. У дітей з родин, у яких батьки працюють за кордоном спостерігаються порушення, які торкаються більшою мірою емоційної та особистісної сфери. Відхилення у психіці можуть видаватися не такими явними (як наприклад у дітей-сиріт), але бути доволі важкими і виявлятися здатними заважати будувати стосунки з іншими людьми, пошуку свого місця у світі, самореалізації та самоактуалізації, тощо. Маємо на увазі такі розлади, як: високу особистісну тривожність, роздратованість, негативізм, ворожість, підозрлість, пригніченість та депресію, неадекватну самооцінку, підвищену агресивність, дисфорію, іпохондрічність, превалювання гедоністичних мотивів. Найважливіші психічні потреби дитини – такі, як потреба у безпеці, любові, визнанні та емоційному сприйнятті, повазі, – в наслідок фізичної відсутності батьків не задовольняються в достатній мірі, що викликає у дитини психічний дискомфорт та страждання. Особливо травматична ситуація від'їзду батьків за кордон стає тоді, коли їх відсутність дитина сприймає як брак любові до неї. Дитині важко зрозуміти мотиви відсутності найближчих людей. В результаті зміни соціального оточення, послаблення батьківського контролю негативна ситуація в сім'ї трудових мігрантів поглиблюється. Раптове отримання дитиною повної свободи дій теж може призвести до відчуття тривоги. Крім того, як правило, у дитини виникає занепокоєння за батьків і в результаті вона знаходиться в стані постійного стресу. Проблеми, які вирішує особистість, що розвивається, через поради батьків, діти трудових мігрантів не завжди можуть розв'язати в своєму соціальному оточенні [5].

В наслідок відсутності батьків у дітей виникає почуття самотності, амбівалентність почуттів до рідних і як наслідок – почуття провини, непотрібності, тривалий депресивний стан. Можлива загальна інфантилізація або мозаїчний розвиток особистості. Окремо слід відмітити порушення статевої ідентифікації. Згідно досліджень Г.В. Католик та А.Л. Підсаднюк, у хлопців, в яких батько трудовий мігрант, та у дівчат, в яких мати знаходилась на заробітках за кордоном, статева ідентифікація недостатньо розвинута [3, с.31–33]. У наслідку періодичної відсутності батьків наявні обмеження у засвоєнні соціальних ролей, що порушує процес соціалізації особистості, виникають труднощі у засвоєнні моральних норм, ускладнюються взаємини з однолітками. Як наслідок, це може призвести до соціальної ізоляції дитини. Особливо травматичним є характерний для дистантних родин періодичний розрив емоційних зв'язків між її членами. В результаті відсутності постійного, нерегламентованого спілкування з батьками, зворотного зв'язку з ними поступово втрачається взаєморозуміння. До того ж значущість батьків, їх авторитет у дитини поступово зменшується, і може замінюватись ровесниками чи іншими дорослими з антисоціальною поведінкою. Тому не дивно, що з від'їздом батьків у учнів погіршується успішність навчання, збільшується кількість прогулів, хуліганство, бійки. При епізодичній депривації у дитини може бути відсутнє позитивне відношення до себе, зниження самоцінності. Родина, втрачаючи цілісність, не може компенсувати виховний вплив відсутнього члена сім'ї. Як наслідок, у дітей з родин трудових мігрантів проявляються типові особистісні, емоційні та поведінкові розлади, які виникають при впливі родинної депривації на дітей, які довгий час виховуються без батьків.

Враховуючи вище сказане вважаємо за потрібне проводити з даною категорією корекційно-розвивальну роботу з метою послаблення дії негативних факторів. В першу чергу під час психологічної корекції дітей мігрантів слід приділити увагу, враховуючи важливість навчальної діяльності для повноцінного розвитку особистості, роботі по підвищенню мотивації до навчання (як правило вона знижується), вмінню керувати емоціями, знаходити спільну мову з дорослими (особливо з батьками) та однолітками, в тому числі і у конфліктних ситуаціях, корекція гендерної ідентичності (в наслідок відсутності батька чи матері можливі відхилення із формуванням психологічної статті). Слід також приділити увагу професійному самовизначенню (для дітей з родин мігрантів характерно обирати професію акцентуючись на фінансовому компоненті). Особливу увагу в програмі тренінгів присвячено родинним уявленням (допомога у розумінні мотивів від'їзду батьків та формування цілісних, не ідеалізованих, емоційно позитивних уявлень про свою майбутню родину). Кінцевою метою даної програми є адаптація дитини з родини трудових мігрантів до складних життєвих обставин. Програма складається із семи занять [1;2;4;6]. Вік учасників: 13–15 років. Час: орієнтовно 2 години кожне заняття.

Тема 1. «Я»

Мета: встановити контакт із підлітками та створити позитивну мотивацію до майбутніх знань. Закріпити навички самоаналізу, сприяти глибокому саморозкриттю. Навчити здатності висловлювати свою думку.

1. Вправа «Моє ім'я». Учасники тренінгу сідають у коло, кожен по черзі називає своє ім'я і сімейну історію походження цього імені. Напр. «Мене звали... мене назвали так тому, що...»

2. Інформаційне повідомлення «Особистість». Особистість передусім характеризується ставленням до довкілля, до інших людей і до самої себе.

Особистість – це стійка система соціально значущих рис людини, зумовлених її включеністю до системи суспільних відносин і сформованих у процесі спільної діяльності і спілкування з іншими людьми. Особистість – результат взаємодії

зовнішніх впливів із внутрішніми умовами індивідуума, до яких належить його спрямованість, здібності, характер та інші особистісні властивості.

Що є складовими особистості?

Щоб уявити собі структуру власної особистості, бажано відповісти на три групи запитань:

- Чого я хочу? До чого прагну? Що вважаю для себе найважливішим, найправильнішим?
- Що я можу? Як реалізую те, що маю?
- Ким я є? Які мої риси стали вже стрижневими?

Автором цієї структури є відомий радянський учений С.Л. Рубінштейн. Відповідь на першу групу запитань – це характеристика спрямованості особистості, системи спонук, що визначають вибірковість вчинкової активності людини. Спрямованість дає змогу побачити співвідношення різних потреб, інтересів, мотивів, прагнень. Друга група – це запитання про здібності, про задатки і ступінь їх розвитку, про обдарованість і здатність навчатися, виробляти певні важливі навички. Людина може мати від природи абсолютний слух або смак, але відсутність наполегливості чи шанобливості заставляє її поступитися товаришеві. Третя частина запитань стосується характеру, який є відображенням виховання і самовиховання і відтворює стиль життя людини, її звички, поведінкові стереотипи, її усталені ставлення, моральні орієнтири.

3. Правила роботи групи.

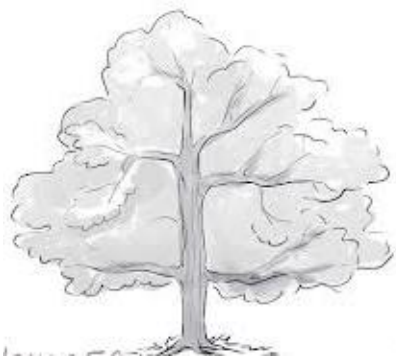
4. Очікування.

5. Розминка «Гі, хто...».

6. Вправа «Яка я людина?» (індивідуальна робота). Людина часто ставить запитання, але переважно іншим. Ці запитання про що завгодно, тільки не про самого себе. Ми з вами увесь час будемо відповідати на запитання: «Яка я людина?» Візьміть аркуш паперу й дайте відповідь на запитання: мій життєвий шлях: які мої основні успіхи й невдачі?; вплив сім'ї: як на мене впливають мої батьки, брати, сестри, близькі?

Ваші відповіді мають бути максимально відвертими, тому що, крім вас, їх ніхто не побачить. Ці відповіді допоможуть вам краще зрозуміти себе.

7. Вправа «Дерево життя».

На корінні напиши ті основні принципи, які ти взяв від батьків, на що ти спиратимешся все життя. На стовбурі напиши ціль, якої ти прагнеш домогтися. На гілках – вчинки, якими ти пишаєшся. На листочках – свої позитивні якості.

8. Вправа «Похвала». Учасники в колі хвалять того, хто сидить зправа, а потім зліва за те, що їм було приємно працювати, було цікаво, весело.

9. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 2. «Наші емоції»

Мета: Навчити засобам вираження емоцій.

Світ почуттів – різноманітний і яскравий. Почуття – це головний індикатор того, як саме ми взаємодіємо зі світом. Підлітки відрізняються бурхливістю почуттів. Саме тому важливо знайомити їх зі світом почуттів, навчати усвідомленню та прийняттю своїх почуттів, а також навчити безпечних для себе та оточення способів виявлення своїх різноманітних емоцій.

1. Вправа «Сьогодні я відчуваю схожим...». Учасникам необхідно знайти в приміщенні будь-який предмет, який нагадує їм їхнє самовідчуття в цей момент. Нехай назвуть предмет і скажуть, чому саме його вони обрали.

2. Вправа «Незакінчені речення» (індивідуальна робота).

- Я живу для того, щоб...
- Щодня я все роблю для того, щоб...
- Батьки для мене – це...
- Я завжди прагнутиму...

3. Розминка «Передай настрої» (робота у четвірках). За командою усі разом повинні зобразити якісь емоції (страх, радість, здивування і т.д.)

4. Інформаційне повідомлення «Емоції у нашому житті».

5. Мозковий штурм «Корисні і шкідливі емоції». Учні пропонуються заповнити таблицю.

Емоція	+	-
*		
*		

6. Тест «Рівень самоконтролю».

7. Вправа «Експеримент». Що буває, коли людина стримує свої почуття? Для виконання даної вправи запрошується учасник, якому символічно (за допомогою хустинок) блокують усі канали виходу емоцій назовні: рот – щоб не лаявся і не кричав; очі – щоб не виражали злості, не плакали; вуха – щоб не чули зайвого; руки – щоб не билися; ноги – щоб не тікали. Що може така людина? Обговорення дозволяє зрозуміти, що затиснуті всередині емоції знижують наші можливості, руйнують нас.

8. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 3. «Спілкування»

Мета: Розвивати соціальні та комунікативні вміння, необхідні для встановлення міжособистісних стосунків.

1. Вправа «Компліменти». Необхідно похвалити за що-небудь оточуючих.

2. Вправа «Портрет щасливої людини». Дайте 10 відповідей на запитання «Що таке щаслива людина?» Відмітьте ті характеристики щасливої людини, які, на вашу думку, у вас є.

3. Інформаційне повідомлення «П'ять головних принципів спілкування з людьми».

- 1) Замість того, щоб звинувачувати, постарайтеся зрозуміти людину, що значно корисніше критики для Вас же, бо виховує в людині здатність ставитись до вас терпимо, із співчуттям і добротою.
- 2) Перш за все необхідно збудити в людині зацікавленість, щоб примусити її саму захотіти зробити що-небудь.
- 3) Коли займаємось розв'язанням своїх проблем, ми витрачаємо 95% часу на думки про себе, що неправильно. Треба перестати думати про власні бажання і чесноти, а спробувати краще пізнати позитивні якості інших людей і висловити їм схвалення, вдячність, які мають іти від усієї душі, відверто; треба бути щедрим на похвалу.
- 4) Кращий спосіб впливати на людину – це говорити з нею про те, чого вона хоче і постаратися їй допомогти досягнути бажаного.
- 5) Необхідно завжди враховувати точку зору інших людей, їхні сумніви і плани.

4. Мозковий штурм «Друзі – це...». Учні по черзі висловлюють власну думку, хто такі справжні друзі і чому треба цінувати їх.

5. Вправа «Приємний співрозмовник». Учасники обговорюють, що для них означає даний вислів, які риси характеру, уміння і навички входять у це поняття.

6. Інформаційне повідомлення «Толерантна людина».

7. Вправа «Казки про вірну дружбу». Завдання: згадати якомога більше казок про дружбу, допомогу, щедрість.

8. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 4. «Шляхи вирішення конфлікту»

Мета: Сприяти підвищенню рівня самоконтролю щодо власного емоційного стану та вдосконаленню в учнів емоційно-вольової сфери.

1. Вправа «Прислів'я». Необхідно пригадати якомога більше прислів'їв про те, як треба поводитися в конфліктній ситуації.

2. Бесіда «Про повагу до себе».

3. Тест-вправа «Форми поведінки для виходу роздратування».

4. Інформаційне повідомлення «Конфлікт».

5. Мозковий штурм «Плюси і мінуси конфлікту». Учні пропонуються назвати позитивні і негативні сторони конфлікту.

6. Рольова гра «Магазин». Утворюються дві команди: «активні учасники» та «спостерігачі». Спочатку одна, потім друга команда розігрують ситуацію в магазині. Ролі: «продавець», «нахаба», «черга».

7. Вправа «Як вирішувати конфлікти». Учасники об'єднуються у підгрупи і відповідають на одне із питань: як вирішувати внутрішні конфлікти?; як вирішувати конфлікти в сім'ї?; як вирішувати конфлікти між друзями?

8. Груповий малюнок «Ефективне вирішення конфлікту».

9. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 5. «Гендер»

Мета: усвідомлення поняття "гендер"; вміння спілкуватись на основах гендерної рівності, толерантності та розуміння психологічних відмінностей між особами протилежної статі. Поняття такої важливої соціальної категорії як "гендер"; виховання засад гендерної рівності та поваги до прав і свобод кожної статі.

1. Інформаційне повідомлення «Гендер».

2. Вправа «Особливості психологічної статі». Групі пропонуються написати сильні та слабкі сторони чоловічої та жіночої статі.

Стать	«+»	«-»
Чоловіки		
Жінки		

3. Мозковий штурм «Як подолати сором'язливість». Учні об'єднуються у підгрупи і дають відповіді на такі запитання: чому деякі люди соромляться спілкуватися з людьми протилежної статі?; що можна їм порекомендувати?; вигадайте тему, з якою вам потрібно виступити сьогодні перед дівчатами (для хлопців) та перед хлопцями (для дівчат).

4. Вправа «Як познайомитися з представником протилежної статі». Учасникам тренінгу пропонується вигадати фрази, з якими можна підійти до людини і познайомитися із нею.

5. Розігруються сценки.

6. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 6. «Моя майбутня професія»

Мета: активізація професійного самовизначення.

1. Вправа «Асоціації». Учні по черзі називають асоціації, які виникають у них із словом «професія».

2. Розминка «Відгадай професію». Учні пропонується скласти розповідь про будь-яку професію, але так, щоб у ній не було нічого, що підказувало б іншим, що це за фах. Необхідно розповісти про умови роботи і результати праці.

3. Інформаційне повідомлення «Основні чинники вибору професії».

Зовнішні (соціальні) чинники: позиція старших членів родини; позиція товаришів, друзів; позиція вчителів; поінформованість.

Внутрішні (особистісні) чинники: власні професійні плани; рівень прагнення до громадського визнання; здібності, схильності.

4. Тест «Визначення формули професії».

5. Бесіда «Мотиви діяльності».

6. Інформаційне повідомлення «Успіх. Хто такий – успішний учень».

7. Вправа «Сходинки до успіху» (індивідуальна робота).

Уяви собі, що з сьогоднішнього дня пройшло 5 років. І твоє життя склалось так, як тобі хотілося. У твоєму улюбленому журналі вийшла стаття про тебе, як про людину, яка досягла неймовірних успіхів.

Як називається журнал. Про що ця стаття. Напиши її короткий зміст (5-7 речень).

8. Малюнок «Я через 20 років».

9. Підведення підсумків. Прощання.

Тема 7. «Моя майбутня сім'я»

Мета: навчання школярів кращого розуміння своїх батьків, усвідомлення себе як майбутнього сім'янина на більш змістовному рівні, розумінню будови сім'ї та її функцій.

1. Твір-оповідання «Моя майбутня сім'я».

2. Бесіда «Навіщо людині сім'я?». Учні об'єднуються у підгрупи і дають відповіді на запитання.

3. Міні-дискусія на тему: «Батьки майже постійно на роботі або працюють за кордоном. Добре це чи погано?».

Тренер поділяє групу на дві підгрупи. Одна готує аргументи, які виправдовують таку поведінку батьків.

Інша шукає негативні сторони. Кожна сторона презентує свою позицію.

4. Вправа «Сімейні ситуації». Вправа «Сімейні ситуації». Група поділяється на 3 команди, готують та розігрують такі рольові сценки: дитина отримала погану оцінку і спілкується з батьками з цього приводу; невістка і свекруха готують разом обід; молоде подружжя купує кухонну техніку, тощо.

5. Підведення підсумків. Прощання.

Висновок. Наявність психотравмуючої ситуації внаслідок довгої відсутності батьків, порушення структури сім'ї, брак виховного впливу та соціально цінної інформації, що обмежує засвоєння соціальних ролей, нестача спільних видів діяльності у родині, побуту та відпочинку, відсутність опіки одного (чи обох) батьків, нестача емоційного, інтимно-особистісного спілкування з близькими дорослими та психологічної підтримки веде до емоційних та особистісних розладів. Запропонована корекційно-розвивальна програма націлена на роботу із сферами особистості підлітків, які найбільш страждають від нестачі батьківської уваги.

Література

1. Безпалько О., Савич Ж. Спілкуємось та діємо: Навч.-метод. посіб. / О. Безпалько, Ж. Савич. – К.: Навч. книга, 2002. – 112 с.
2. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик. – К.: Либідь, 2003. – 520 с.
3. Католик Г.А. Діти трудових емігрантів. Особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці / Г.А. Католик, А.Л. Підсаднюк // Практична психологія та соціальна робота. - 2006. - №12. - С. 31 — 33.
4. Самоукина Н. Практическая психология в школе: лекции, консультирование, тренинги / Н. Самоукина. – М.: ИНТОР, 1997. – 192 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч.-метод. посібник / за редакцією Левченко К.Б., Трубавіної І.М., Цушка І.І. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
6. Яланська С.Ю. Старшокласники: заняття з психології / С.Ю. Яланська. – К.: Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с.

У статті розкриваються особливості роботи з дітьми трудових мігрантів. Представлена корекційно-розвивальна робота, яка має на меті послаблення дії негативних факторів на дану категорію дітей.

Ключові слова: трудові мігранти, сімейна депривація, діти, позбавлені батьківської уваги.